

Inhoud

- 1 Inleiding 9**
 - Oefeningen 13
 - Interview met Christiaan Hamaker 13*

- 2 Het publiek 17**
 - 2.1 Publiekskenmerken 19
 - 2.2 Het publiek als informatieverwerker 21
 - 2.3 Leerstijlen 22
 - 2.4 Contact 23
 - 2.5 (Lastige) vragen 25
 - Oefeningen 26
 - Interview met Tony Maples 29*

- 3 Het verhaal 31**
 - 3.1 Doel 32
 - 3.2 Inhoud 34
 - 3.3 Structuur 35
 - 3.4 De inleiding 40
 - 3.5 Het slot 43
 - 3.6 Spontaan spreken of uit het hoofd leren 43
 - Oefeningen 48
 - Interview met Guus Rekers 49*

- 4 De presentator 53**
 - 4.1 Stem 55
 - 4.2 Stilten 57
 - 4.3 Ademhaling 58
 - 4.4 Non-verbale communicatie 59
 - 4.5 Spanning 64
 - Oefeningen 67
 - Interview met Alie Weerman 70*

5	Beelden	73
5.1	Functie van beelden	76
5.2	Grafieken	79
5.3	Informatieverwerking door het publiek	84
5.4	Gebruik van PowerPoint	85
	Oefeningen	91
	<i>Interview met Jos van den Broek</i>	93
6	Enscenering	95
6.1	De zaal	98
6.2	Het spreekgedeelte	99
6.3	De apparatuur/hulpmiddelen	100
	Oefeningen	102
	<i>Interview met José van Dijck</i>	103
7	Stappenplan	107
7.1	Vorbereiding	108
7.2	Evalueren	112
7.3	Leren presenteren	113
7.4	Lange termijn	114
	Oefeningen	116
	<i>Interview met Henk Caminada</i>	117
8	Gouden tips	121
	<i>Interview met Eric-Jan Tuininga</i>	125
9	Tot slot	129
	<i>Interview met Laura Rupp</i>	131
	Noten	134
	Bijlage – De enquête	137
	Illustratieverantwoording	146
	Over de auteur	148

1 Inleiding

1 Inleiding

Presenteren is enthousiast vertellen over een onderwerp dat je boeit. Presenteren is de kans benutten je werk direct met je publiek te delen en er reactie op te krijgen.

Veel mensen houden niet van presenteren. Ze voelen zich vaak te gespannen voor een presentatie om er plezier aan te kunnen beleven. Ook de meeste onderzoekers zijn geen gepassioneerde presentatoren. Onderzoekers zijn gedreven om iets tot op de bodem te willen uitzoeken, maar de kwaliteiten die van iemand een goede onderzoeker maken, kunnen een goede presentatie in de weg zitten. Onderzoekers streven naar precisie, volledigheid, onderbouwing en nuance. Voor een presentatie is het juist nodig het verhaal tot de kern terug te brengen en dat verhaal in beperkte tijd, op een aantrekkelijke wijze te presenteren. Bij onderzoek gaat het om de inhoud. Bij presenteren is de vorm waarin je de inhoud giet minstens even belangrijk. Onderzoekers zijn gewend uit te gaan van een vast stramien wanneer ze een artikel schrijven. De resultaten vermelden ze meestal pas aan het einde. Bij een presentatie werkt het soms beter om met de resultaten te beginnen. Onderzoeksrapporten horen onpersoonlijk te zijn. Goede presentaties kenmerken zich vaak door een persoonlijke noot.

Presenteren van onderzoek wordt steeds belangrijker. Vroeger konden sommigen zich verschuilen in hun ivoren toren, maar de laatste jaren is het een noodzaak dat je onderzoek goed voor het voetlicht kunt brengen. Op internationale congressen wisselen onderzoekers steeds vaker hun data uit en zoeken (internationale) partners om mee samen te werken. Ze worden steeds meer geacht zelf de financiering voor onderzoek te verwerven, onder andere door aansprekende presentaties te houden voor potentiële financiers. Vrijwel alle wetenschappelijk medewerkers aan de universiteit geven regelmatig colleges en een aantal medewerkers zet zich in om met wervende voorlichting de teruggang van het aantal studenten te bezweren. Hbo-docenten organiseren regelmatig presentaties voor het werkveld over de ontwikkelingen in hun vakgebied. Daarnaast is er interesse van het lekenpubliek voor wetenschappelijke onderwerpen en worden onderzoekers regelmatig gevraagd om op radio en televisie uitleg te geven over hun onderwerp. Ook wo- en hbo-studenten moeten in het kader van hun studie regelmatig presentaties houden over bijvoorbeeld (praktijk)onderzoek. Dat kan zijn voor de eigen groep, maar net zo goed voor een externe opdrachtgever. Presenteren is van wezenlijk belang voor wie

toegepast onderzoek doet en zijn aanbevelingen geïmplementeerd wil zien. Persoonlijk contact met de doelgroep is effectiever dan schriftelijke communicatie.

De meeste onderzoekers staan niet te juichen wanneer ze gevraagd worden een presentatie te houden, vooral omdat ze zich er ongemakkelijk bij voelen. Je voelt alle aandacht op je gericht, terwijl je een prestatie moet leveren waarin je meestal onvoldoende training gehad hebt. De presentator moet aan te veel verschillende dingen tegelijkertijd denken: aan het verhaal, aan het publiek, aan zijn houding en aan de techniek. Veel presentatoren kiezen daarom voor een vertrouwde vorm van de presentatie. Ze blijven dicht bij de opbouw van hun wetenschappelijke artikelen of hun praktijkonderzoek, zetten de structuur van de presentatie op PowerPoint-dia's en schrijven de tekst van tevoren op. In veel gevallen verbergt de presentator zich ook nog eens veilig achter een spreekgestoelte. Het publiek mag pas na afloop vragen stellen en discussiepunten inbrengen.

Dit boekje laat zien dat deze aanpak contraproductief werkt. Het uitgangspunt is juist om je niet te verbergen, maar op een enthousiaste en eigen wijze een goed gestructureerd verhaal te vertellen over je onderzoek. Interactie met het publiek vormt een wezenlijk onderdeel. Het laat zien dat PowerPoint een goed hulpmiddel is dat meestal verkeerd wordt gebruikt.

Dit boekje wil onderzoekers en studenten verleiden meer aandacht te besteden aan aspecten die niet direct gerelateerd zijn aan de inhoud. Zodra je je bureau verlaat en voor een publiek gaat staan, of dat nu voor een tafel met zes collega's is of een auditorium met 200 eerstejaarsstudenten, gelden er andere communicatieregels dan bij de schriftelijke verslaglegging van onderzoek. Die regels zijn beschreven door psychologen, podiumkunstenaren, communicatiewetenschappers en onderwijskundigen.

Een analyse van je publiek is de eerste stap van de voorbereidingen voor een presentatie en met dat onderwerp begint ook dit boekje. Je vraagt je af welke kennis van het onderwerp je toehoorders al hebben en welke aspecten daarvan hen zullen aanspreken. Je bedenkt op welke manier je het beste contact met ze kan maken. Daarna komt 'het verhaal' aan bod, de selectie van onderwerpen en de structuur. In het hoofdstuk over de presentator kun je zien hoe je stem werkt en hoe je die kunt verbeteren, wat het belang van non-verbale communicatie is en hoe je kunt leren je nervositeit de baas te worden. Je leert vervolgens op welke manier je je verhaal kunt ondersteunen met een van de krachtigste hulpmiddelen bij een presentatie: het beeld. Het presentatieprogramma PowerPoint leent zich bij uitstek voor het projecteren van mooie beelden. Helaas wordt het al te vaak gebruikt voor het projecteren van teksten. We gaan uitgebreid in op de manier waarop je PowerPoint het beste kunt

gebruiken. Daarna worden de verschillende soorten zalen en het gebruik van technische hulpmiddelen besproken. In het daaropvolgende hoofdstuk staat een praktisch stappenplan om mee aan de slag te gaan bij de voorbereiding van een presentatie. In het hoofdstuk wordt ook verteld hoe je op de lange termijn kunt werken aan presentatievaardigheden. Het boekje besluit met een aantal gouden tips.

De voorbeelden in dit boekje zijn gekozen uit de praktijk van onderzoekers. Deze kunnen aan een universiteit of hogeschool verbonden zijn, bij een onderzoeksinstituut werken of op een beleidsafdeling bij de overheid. De adviezen zijn zoveel mogelijk onderbouwd met onderzoek. Dat lukt niet altijd; een aantal presentatieprincipes is gebaseerd op praktijkervaringen. De beste manier om te leren presenteren is de adviezen in de praktijk uit te proberen. Aan het slot van elk hoofdstuk zijn daarom enkele praktijkoefeningen opgenomen. Verspreid door de hoofdstukken zijn de resultaten weergegeven van een onderzoek naar de presentatiegewoonten van onderzoekers, gebaseerd op een elektronische enquête onder ruim 600 onderzoekers (voor de enquête en een beschrijving van het onderzoek zie bijlage 1). Ter illustratie is ten slotte een aantal interviews met presentatoren opgenomen die hun sporen al hebben verdiend. Het is een geruststellende gedachte dat ook zij nog steeds zenuwachtig zijn voor een presentatie, soms nog fouten maken en vooral, dat er niet één soort goede presentator bestaat. Authenticiteit, moed en passie zijn waarschijnlijk de begrippen die het meest terugkomen in de interviews. Passie voor je vak, moed om voor een zaal te gaan staan en je eigen verhaal te vertellen, en moed om authentiek te zijn.

Ik heb niet alleen een 'weetboek' willen maken, maar ook een praktijkboek waarmee je aan de slag kunt én een mooi leesboek met illustraties. Ik hoop dat dit boekje je leert een aantal simpele regels toe te passen in je presentaties, maar ook dat het je inspireert om dingen uit te proberen en dat je daardoor het zelfvertrouwen en de moed krijgt om het op je eigen manier te doen.

Veel plezier en succes.

De meerderheid van de onderzoekers (82%) geeft een paar keer per jaar een presentatie. Van de onderzoekers zegt 92% dat presenteren belangrijk is voor het werk (Hertz, 2005).

Oefeningen

- 1.1 Houd de komende week een schriftje bij de hand als je televisie kijkt. Kijk en luister bewust naar presentatoren, cabaretiers, predikanten, wetenschappers of andere professionele presentatoren. Analyseer wat jij goed vindt aan hun presentaties en wat je anders zou doen. Schrijf je inzichten op. Nog interessanter wordt deze oefening als je afsprekt met anderen hetzelfde programma te bekijken en te analyseren en achteraf de analyses vergelijkt.
- 1.2 Herinner je je nog twee docenten van wie je heel graag les kreeg? Bedenk waarom zij je favoriete docenten waren. Hoe was hun presentatie? Wat sprak je aan?
- 1.3 Kies één presentatieaspect uit de bovenstaande oefeningen uit en pas dat toe in je eerstvolgende presentatie. Vraag één persoon in de zaal om op dat aspect te letten en vraag feedback na afloop. Voor uitgebreide feedbackregels zie hoofdstuk 7.

De eigenschappen van een goede docent

Christiaan Hamaker is psycholoog. De laatste jaren doceert hij 'Inleiding in de psychologie' aan eerstejaarsstudenten en 'Didactische vaardigheden' aan docenten van

de Universiteit van Amsterdam. Een paar jaar geleden woonde ik een college bij van hem over 'het geheugen'. Ik herinner me hoe Hamaker met een uitgekende opbouw, kleine opdrachtjes, en met behulp van een gedicht en filmpjes, een collegezaal vol met studenten verleidde mee te denken en te ervaren hoe het geheugen werkt. Op mijn vraag of hij een wetenschappelijke onderbouwing kent van de vaak gehanteerde vuistregels bij

presenteren, bijvoorbeeld regels voor het gebruik van audiovisuele middelen of voor de lengte van een betoog, antwoordt hij: 'Ik doe het zelf vooral op basis van die regels en op basis van ervaring.'

Het belangrijkste vindt hij: 'een eenvoudig basisidee hebben en daar van alles aan ophangen. Met allerlei voorbeelden. Op verschillende manieren bij het thema blijven: de kern van de kern. Eén thema, met verschillende subthema's. In een college draait het om één idee. Daar begint het overigens niet altijd mee. Soms ontdek je dat idee pas als je bezig bent met de voorbereiding. Ik probeer steeds weer tijd te vinden om wat nieuws te lezen. Ik probeer het op die manier

Vervolg interview

levendig te houden. Verder probeer ik altijd relaties tussen verschillende onderdelen in een college te leggen.

Mijn idee over het college geven is wel veranderd in de afgelopen twintig jaar. Ik begon met het idee dat de studenten het boek zelf wel kunnen lezen; dat ik iets moest toevoegen. Ik ga er nu meer van uit dat heel veel studenten moeite hebben met het boek, dus dat ik best wat dichterbij kan blijven en wat meer de samenhang en grote lijnen kan laten zien; meer een gids door het boek zijn. Ik ga nu wat minder in op vragen uit de zaal, overigens op verzoek van de studenten. Er is wel interactie, maar dat bepaal ik nu zelf en ik wacht niet meer af wat er komt.

Uit interviews met studenten is gebleken dat ze een docent enorm waarderen wanneer die geen jargon gebruikt en met concrete voorbeelden komt die de studenten meteen begrijpen.

Ik maak ook gebruik van concrete taakjes. Je merkt bijvoorbeeld veel beter wat een kortetermijngeheugen is als je rijtjes cijfers van een steeds grotere lengte moet onthouden. Bij vier cijfers is er nog niets aan de hand. Bij zes hoor je de eerste zenuwachtige lachjes in een zaal en bij zeven cijfers zijn de meesten al afgehaakt, een paar lukt het nog een reeks van acht en negen cijfers te onthouden.

Er is niet één soort goede docent. Het gaat om allerlei verschillende kwaliteiten.

Er zijn ook niet bepaalde fouten die iedereen maakt. Ik hoor wel de klacht dat

docenten te dicht bij het boek blijven en er te weinig energie in steken om echt een boeiend verhaal te presenteren. Er zijn ook docenten die een andere fout maken: ze gaan meteen op details in, omdat ze zich gedwongen voelen meteen volledig te zijn. Na drie minuten weet je al niet meer waar ze het over hebben. Ik houd erg van het simpel en doeltreffend presenteren van de betekenis van een begrip. Gewoon puur inhoudelijk. Ik ben ook heel erg van de grote lijnen en ik improviseer graag. Bij improviseren moet je bereid zijn om te populariseren, dus bereid zijn ook je eigen ervaringen en actualiteiten te gebruiken. Je moet lef hebben en risico's durven nemen. Als je een puur wetenschappelijk verhaal houdt, kun je geen stap van je betoog afwijken.

Ik ben een balanceerkunstenaar. Ik moet inhoudelijk bezig zijn, kijken hoe de zaal reageert en orde houden. Ik ben iemand die minstens drie schoteltjes tegelijk draaiende moet houden. Ik ben een performer die mensen wil bezighouden en iets wil leren.

Orde houden, doe ik op mijn eigen manier. Het enige wat ik doe, is: als jullie praten, houd ik mijn mond en als ik praat, houden jullie je mond. Dat zeg ik niet, dat maak ik duidelijk. Ik wacht totdat het stil is. Ik kuch wel eens even in de microfoon, maar ik doe steeds minder. Als het onrustig is, houd ik even op met praten. Dat is ook lef. En ik heb ook het absolute voornemen om niets bestraffends te zeggen. Als er iets gebeurt en ze hebben iets om

Vervolg interview

te praten, zal er wel een reden zijn. Over het algemeen blijft het geluid op een vrij laag niveau.

Ik twijfel heel erg over het nut van PowerPoint. Ik denk dat het veel bijdraagt op het moment zelf, maar ik vraag me af of het de student niet te gemakkelijk gemaakt wordt. Ik denk dat het ontzettend verleidt tot atomisering; je krijgt niet één coherent verhaal, maar een puntjesverhaal. Het leidt ook tot een kortstondige bevrediging van het gehoor en niet tot een leereffect. Dat studenten bij

PowerPoint standaard de sheets krijgen, verklaart misschien ook een deel van het succes. Het wordt ze iets makkelijker gemaakt. Mooie plaatjes doe ik meestal met video en dat vind ik een waardevolle onderbreking van het verhaal.

Met de introductie van ICT in het onderwijs wordt de docent niet overbodig. Videocolleges zijn second best. Het leeft pas als je er bij bent.'

Christiaan Hamaker is helaas kort na dit interview overleden.